

VALORIZIRANJE STICANJA KREPOSTI

Dr Jordan KUNIČIĆ

Izraz »valoriziranje« uzet je s područja novčanog poslovanja. Taj izraz uključuje to da se novcu prizna njegov dosada najviše postignuti stupanj vrijednosti.

Ali mi se nalazimo na području bitno različitom od novčanog. Ne možemo upotrebljavati istoznačne izraze. Pojmove moramo uokviriti analogno. Ovdje će »valoriziranje« značiti da vježbanje u krepostima ili sticanje kreposti zauzme ono mjesto što tom pothvatu pripada na ljestvici etičko-pedagoških vrednota. Vrednosti sticanja kreposti pripada genetički prvo mjesto u kršćanskoj askezi. To traži imanentna struktura čovjeka koliko je »homo morum« i »homo christianus«.

Danas govorimo o teologiji »etičko-moralnog i duhovnog nastajanja«, razvoja ili rasta. Moralni je život u svojoj biti dinamika, jer odrasli se čovjek mora usavršavati, popunjavati, danomice »biti više«. A taj se dinamizam ne postizava bez preuzimanja i integriranja svih elemenata potrebnih za pravilan razvoj osobnosti čovjeka i kršćanina. Nije dovoljna statička filozofija ni psihologija. Računamo na antropologiju u kojoj ima svoje časno mjesto dinamična vrednota čovjeka kao »projekta«, kako se to danas govori. To znači da čovjek mora rješavati svoj odnos s vremenom i opravdati svoj položaj u vremenu svojom djelatnošću, angažiranjem, praksom. U tom svjetlu nema razloga da se snebivamo pred činjenicom da se danas nekako i sama askeza pomiče u svoj psihološki prostor. Možda se manje naglašuje povučenost, mrtvljenje, a više se insistira na socijalnim krepostima kao što su društvenost, poslušnost, strpljivost, solidarnost itd. To su dominantna pitanja suvremene askeze.

Svakako, to su vrednote duha, čovjeka iz noosfere. I one spadaju na poniranje u misterij čovjeka uopće, a krivo bi bilo misliti da se te vrednote ne tiču današnjeg čovjeka, onoga što možemo označiti kao »homo technicus« ili »faber«. Uvijek je pogibeljno ostati u jednostranom promatranju čovjeka. Čovjek je uvijek jedna sinteza, i svako ga unilateralno promatranje samo osiromašuje, čini ga nekako invalidom.

Naivno je misliti da ekonomski, politički i socijalni razvoj uvjetuje srazmjernu čovječju sreću. Razvoj tehnike, promjena socijalnih struktura, povoljna proizvodnja i sl. ostavljaju čovjeka s mnogim neispunjenim aspiracijama. Uz maksimum svih tih dostignuća, on može

uvijek biti robom zoosfere. Pozvan je da tehničkoj civilizaciji »ulije dušu«, da humanizira proizvodnju, politiku, mehaniku i druge vrednote tehničke civilizacije.

Tehnička civilizacija po svojoj naravi boravi na periferiji čovječje osobnosti, a čovjek je pozvan da uroni u dubinu. Da se povuče unutra. Čovječja veličina počinje iznutra. Završava unutra. Čovjek je stvara-lac, graditelj ili rušitelj najprije **iznutra**. Ili će začeti u tu dubinu, pozabaviti se nutarnjom reformom duše, ili će ostati površni promatrač i formalist. Zakržljat će u nekom infantilizmu.

Vjerovati jedino u efikasnost obnove socijalnih struktura znači upasti u neralne osnove, ne liječiti zlo u korijenu. Snazi zla što trajno izbija iz čovječje duše treba suprotstavljati snage s područja etičko-religiozne dimenzije odgojene savjesti, dakako, nastojeći također i oko tih reformi. Ako čovjek zanemari taj poziv unutarnjeg osvješćenja ili se zatvori u kategorije vremena i prostora odvrćući se od transcenden-cije, obistinit će se opaska jednog umnika da »čovjek, kako svje-doči današnjica, samo mijenja vođe i pogoršava ili umnaža svoju potčinjenost impersonalnoj organizaciji.«¹

Ta se impersonalnost ili anonimnat nalazi u tehnicu, politici i socijalnim strukturama kao takvim. Ako u tim kategorijama nema duše i duha, za kršćanina još i milosti, sve se završava u nekom formalizmu. A formalizam nije u stanju liječiti mikrobe oholosti i egoizma kao ni drugih proroka ili mana. Malo mislimo na to kako su mane oholosti i egoizma, bilo osobnog bilo skupine ili nacije, glavni izvori ratova i drugih socijalnih nereda. Eto u tome je suština problema. Treba da se čovjek vine iz zoosfere u noosferu, a iz nje će lako u transcenden-ciju. Tada će ispuniti uvjete svoje punine, svoga integralnog i otvorenog humanizma². »Bit će više« u onom što je specifično njegovo, samo njegovo: **u duhu i milosti**.

Katoličkoj društvenoj nauci (sociologiji) se zamjera da je naivna. Rekao bih radije da ona upravo zbog svoje povezanosti s moralom otkriva dubinski uzrok svih kriza. Taj uzrok je duhovno-moralne naravi. Da se stvori međusobno povjerenje, razumijevanje i suradnja među narodima, potrebno je naći neko zajedničko uporište, neki zajednički jezik. To uporište moralo bi biti: **jedan temeljni i općeobvezatni moral**, a taj je opet sa svoje strane ukorijenjen u Bogu. Jer, ne zaboravimo, čovjek je psihosomatsko jedinstvo, on nije samo tijelo, on je duša, i dušom, razumnom i slobodnom dušom nadilazi materiju i materijalne uvjete života na zemlji.

Čovjek se opio svojim uspjesima. Zamišlja kako je sam pomaknuo znanost i tehniku na viši stupanj. Misli da isto tako može pos-tići i vrhunski kulturni domet. Ali ti prostori nisu nužno povezani. Na-protiv, golema tehnička sredstva mogu poslužiti na procvat i na propast čovječanstva. Tehnički napredak, odijeljen od duše i njenih zah-tjeva morala i religije, može dovesti do uništenja ljudskoga roda. Do-ista, katolička društvena nauka mogla bi se ocijeniti kao utopija kada

1. E. Rideau, PAGANISME OU CHRISTIANISME, 1954, str. 78-79.

2. O tome Pavao VI u enciklici O RAZVOJU NARODA br. 42. Naziva zatvorenim hu-manizmom onaj koji rješava svoj poziv samo s kategorijama vremena i prostora ne prelazeći preko granica ove zemlje.

bi se nadala da će ikada čovječanstvo ostvariti potpun prioritet moralnih smjernica nad prohtjevima čovječje zoosfere. To ona niti ne tvrdi. Uza sve to ustraje u svojim tvrdnjama da treba ljude trajno pozivati kako im je dužnost »da se imaju u svemu pretpostaviti duhovne i čudoredne vrednote da znanstveno-tehnički napredak ... kao pomoćno sredstvo posluži kulturnom uzdizanju.«³

Bi li ova tvrdnja podnijela postupak verifikacije? Može li nas iskustvo uvjeriti u njenu opravdanost? Smatram da samo malo refleksije na minuli rat može poslužiti kao potvrda njene istinitosti. Taj rat je nastao iz pohlepe za vlašću na političkom, socijalnom i ekonomskom području, a završio je katastrofom. Ljudi današnjice osjećaju da ih ovozemna dobra ne mogu zasititi. Kamo će ? U očaj? U apsurd? Abdicirati na misao o sreći?

Moguć je i drugi izlaz. Ljudi pokušavaju da se međusobno povežu moralnim vezama. Pravednijim i svom dostojanstvu primjerenijim odnosima. To nam ulijeva i neku optimističku nadu u budućnost. Ali nas ta nada ne uspavljuje. Jer čovjek se mora danomice dogotovljivati. Biti učenikom u školi kontigentnosti, prolaznosti, ograničenosti. Ta bi ga svijest morala nagnati da se istinski potruđi kako bi se na građanskom i međunarodnom prostoru složio u uzajamnoj, svestranoj i korisnoj suradnji poštujući nepovrediva prava ljudske osobe⁴.

Opći zahtjev

Dosadašnje su nas refleksije navele na konstataciju nekih činjenica. Na njima su nekako upisane i smjernice za budućnost. Sada bi bila dužnost da se uporede prilike današnjice, te utvrdi da li doista opstoji temelj nadi u bolju budućnost. Ali tu bi se moglo samo nagađati. Nema stalnih podataka. Statistika u tom pitanju dolazi na manje. Mogli bismo samo nagađati.

Naveći ću jednog dobrog poznavaoča čovječje duše i tijela. Priznatog analizatora čovječjeg misterija⁵. On konstatira da današnje škole i univerze prvenstveno vježbaju pamćenje i mišice. Studenti nastoje asimilirati mnoštvo materijala. Uvode se u društvene strukture, ponajviše obožavaju sport. Da li se time popunja glavna pukotina u formaciji osobnosti modernog čovjeka?

Modernom bi čovjeku u prvom redu trebala duhovna i živčana uravnoteženost, sposobnost zdravog rasuđivanja, smjelost, moralna hrabrost i izdržljivost. Preventivne metode protiv zaraznih oboljenja nastoje spriječiti samo jednu slabu stranu čovječje osobnosti, njegovu somatsku stranu. Taj čovjek današnjice osobito je izložen nervnim oboljenjima i slabljenju uma. Koliko god taj čovjek pokazao genijalnost na području tehničkih pronalazaka, ne može se reći nego da je to samo jedan dio realnosti. A isto tako trpe od unilateralnosti i svi drugi teoretičari koji uzimaju samo jednu stranu čovječjeg misterija.

3. Ivan XXIII u enc. MetM br. 210.

4. Isto mj. br. 211. Vrijedno je primijetiti da centralna misao enciklike Pavla VI o razvoju naroda (26. III 1967), s naglaskom na potrebu potpunog razvoja svakog pojedinog čovjeka i solidarnog napretka čitave ljudske zajednice, preuzima temu iz enciklike Ivana XXIII, naime: MetM (15. V 1961), osobito u II i III dijelu.

5. A. Carrel, ČOVJEK NEPOZNAVANICA, prijevod, Zagreb 1941, str. 47; 151.

Ti doktrinarci hvale se svojim smislom za realnošću, ali se zaustavljaju na viziji nekog apstraktnog čovjeka. Smiono je i dosta naivno pokušati formirati upravne i životne sisteme na bazi sociologije i ekonomije, jer one kao pozitivne znanosti podliježu zakonu trajne promjene. Dok nemaju stabilnog uporišta, sve te teorije svršavaju u carstvu mašte, apstraktnosti, očekujući da ih sutrašnjica službeno proglasi utopijama.

Glavni je problem čovjeka u čovjeku. Ako je čovjeku teško slijediti zakone, neka barem svatko uvidi kako je potrebno da bira što je dobro, ostavi što je zlo. Neka odabere moralnu opciju iz unutarnje pobude. Neka snagom svoje vlastite volje primora sebe na pokornost. Jer život ispunjamo samo ispunjanjem dužnosti. Davno je bilo kada je J. Ortega y Gasset ustvrdio da će se doskora na cijeloj planeti čuti grozoviti krik koji će se popeti do zvijezda kao zavijanje bezbrojnih pasa, a tražit će nekoga ili nešto što **zapovijeda**, što **nameće** neki posao ili neku **obavezu**.

Važno je naglasiti ove misli u doba kada se u opravdanom revoltu protiv juridizma prelazi u drugi ekstrem: u anomizam, u neko bezvlađe i zazor od svake obaveze, povjeravajući se neograničeno svojoj »savjesti« ili uviđavnosti, pa bilo to i protiv općih moralnih normi ili općeobvezatnog moralnog zakona. One pak norme (?) što ih predlaže biologija ili industrijska civilizacija samo su umjetne i jednostrane. Još gore: provizorne. Oružje koje one pružaju čovjeku nije nikako dovoljno da preobrazi čovječju nutrinu, niti da ga obrani od njega samoga, od njegovih prirodnih sklonosti na zlo.

U načelu moramo potpuno potpisati tvrdnju A. Carrela da je rimokatolička Crkva s dubokim razumijevanjem za psihologiju čovjeka podavala (i podaje) mnogo veće značenje i vrijednost moralnoj negoli intelektualnoj snazi. Ljudi koje ona izdiže nisu nikakvi narodni vođe, ni naučenjaci, ni filozofi nego sveci, tj. ljudi koji su se pokazali herojima na području duha, morala i milosti⁷.

S kojim će karakteristikama čovjek današnjice poći u povijest? Je li istina da se ta karakteristika sastoji u tome što je čovjek današnjice s jedne strane uznapredovao u znanosti i tehnici do neke neizmjernosti, a s druge strane nazadovao u smislu za svoje dostojanstvo? Hoćemo li priznati da je nakazno remek-djelo našega doba u tom što je pretvorilo čovjeka u orijaša prirode na štetu njegova duha, te ga svelo u patuljka svijeta nadnaravi i vječnosti?⁸

Malo koristi od davanja ocjena. Važnije bi bilo uznastojati da se afirmira »homo morum« nad »homo technicus« ili »faber«. Još manja korist od optuživanja. Tko je nevin? Ako je za čovjekovo ozdravljenje potrebno iznijeti i nepovoljnu dijagnozu, opravdano je nju i naglasiti, ali ne kao svrhu samoj sebi, nego kao profilaksu za sebe i za drugoga, za pojedinca i za društvo. Niti nijećemo činjenicu niti optužujemo naše doba kao da je gore od minulih vremena. Svako vrijeme »nosi

6. J. Ortega y Gasset, POBUNA MASA, prijevod, Zagreb 1941, str. 158.

7. Kao u bilj. 5, str. 151-152.

8. Pio XII u radio-poruci na Božić 1953 (AAS, XXXXVI, str. 10) i Ivan XXIII u enciklici MetM br. 243.

svoje breme«, a nemamo podataka tako vjerodostojnih da bismo mogli sa sigurnošću ustvrditi da je današnji moralni termometar na mnogo nižem stupnju od termometra minulih vijekova.

Neke povijesne peripetije ovog pitanja

Načistu smo da je kršćanstvo uvijek stalo na stanovištu da je moralni odgoj sinonim za odgoj uopće. Da je moralnom odgoju posvećivalo veću pažnju nego intelektualnom, jer je znalo i zna da sa čovječje strane sve ovisi o čovječjoj volji ili htijenju, a ono se regulira i usavršava kreposnim vrednovanjem. Trajnu napetost između intelektualnog, afektivnog i moralnog sektora u čovjeku detaljno je analizirao i kategorizirao sv. Toma⁹. Komu je taj tekst neprobavljiv, dosta je teško pojmiti kako će stvoriti ispravno mišljenje o tom pitanju.

Danas se osjeća posebna poteškoća u kreposnom odgoju, tj. u moralnom odgoju. Spomenut ću što sam obradio na drugom mjestu¹⁰. Te se poteškoće osjećaju i u poslu sticanja kreposti, u ovom genetički prvom pothvatu kršćanske asketike.

U današnjem se mentalitetu opaža da bi htio i moralne zakone akomodirati svome shvaćanju, odnosno svome htijenju, jer nekako previše naginje na pretjeranu autonomiju, spreman uvijek da ponovi edensku tragediju ili odmetnuće većeg opsega kroz povijest kao što je u doba modernizma, racionalizma itd. ne može se sticati kreposti ako se čovjek ne prepusti vodstvu moralnih smjernica. Nije čovjeku dano da te smjernice akomodira sebi, nego da sebe i svoje djelovanje uredi prema njima. Isticati pretjeranu autonomiju isto je što i onemogućivati predano usvajanje kreposnih ideala (EM br. 7).

U vezi s ovom poteškoćom označuje se i druga njoj srodna. Čovjek današnjice osjeća svoju tehničku nadmoć. Suvereno se odnosi prema dostignućima prošlih vijekova. A neka ga tamna sila vuče na to da kao što je suveren u tehnici tako pokuša prisvojiti suverenitet i u moralu. Eto nam jasne reprize drame iz Edena. I praroditelji su htjeli biti arbitri dobra i zla, kreposti i mane (Post 2,17). A upravo im Stvoritelj nije htio to dopustiti. Tu je tražio da dokažu svoju podređenost i ovisnost. Kao da je na to bio posebno ljubomoran. I morao je biti, jer tu čovjek dokazuje svoju slobodu, slobodnu opoiju. Tu se čovjek pokazuje i dokazuje čovjekom. Mjesto, dakle, da čovjek stiče kreposti ili ono što je dobro po ustaljenim smjernicama, on bi nekako htio da sam odredi što će biti kreposno, a što vrijedno kuđenja, zlo.

Komunikaciona sredstva zblizuju narode. To je činjenica. I tu činjenicu uzvisujemo do neba. Donekle i zaslužuje. Međutim, malo pažnje posvećujemo analizi negativnih strana te činjenice. Evo jedne: kontakt s narodima različitog mentaliteta, različitih običaja i navika kao da čovjeka upućuje na neki moralni relativizam koji bi htio da moralne smjernice budu potpuno promjenjive kao što su različiti neki civilni običaji kod raznih naroda. Pri tome se, dakako, brka ono što je bitno, kod svih naroda dobro ili zlo, s onim što je kontingentno ili podložno promjenama.

9. Sv. Toma, I-II, q. 58 i 59.

10. Dr. J. Kuničić, KRŠĆANSKA PEDAGOGIJA, Zagreb 1967, ciklostilom, br. 83 sl.

Još nešto. Hoćemo li to nazvati duh nepovjerenja ili kritike manje je važno, ali je činjenica da je čovjek današnjice kao neka lopta pod udarcem raznih problematičara koji se naslađuju u tome da sve ovi-
jaju u *problem*. Nazivamo ih problematičarima. Ti su tipovi zamr-
šeni u sebi, kao neka živa zavrzlama. Ono što je oku jednostavnog čov-
jeka jednostavno, ono što čovjek proživljuje bez nekog kompleksa, ti
problematičari nastoje zamrsiti i u čovjeku probuditi razne nemirne
komplekse. Tako čovjek današnjice postavlja pitanje o smislu života,
a ne samo o tome KAKO se mora živjeti. Nije mu dosta da prizna ras-
korak s normama morala, on postavlja pitanje o **vrijednosti** moralnih
normi. Problem mu je i u tome **zbog čega** bi se on morao pokoravati
moralnim normama (EM br. 33). A sve nas to upućuje na tendenciju
pretjerane autonomije i postavljanja pitanja gdje se ono ne bi smjelo
postavljati. Rekao je Aristotel da onoga koji traži razjašnjenje neke
istine treba poučiti, a onoga koji sumnja da li roditelje treba štovati
treba batinati. Ostavimo ovu strogost tako neugodnu za profinjene uši
modernog čovjeka, i naučimo da i moralni red posjeduje neke svoje
vrednote o kojima je potrebno misliti da se primijene na život, a ne
da se dovode u sumnju.

Konačno. Dinamizam modernog mentaliteta baca čovjeka u pro-
stor brzih afirmacija. Samosvladavanje je nečujna djelatnost, a emocije
su vidljive manifestacije unutarnjeg vrenja. Krepost predstavlja veli-
činu »iznutra« prema vani, a čovjek željan jeftine afirmacije ili prolaz-
nog blijeska ne vidi kako krepost čini doista čovjeka velikim, trajno
vrijednim, dok eksplozivni nastupi vojskovođa, sportaša, političara itd.
brzo potamne i prođu ostavljajući dim koji se lako rasplina. Površan
mentalitet više cijeni ove nastupe nego nastupe kreposti. A ona je, ko-
liko skrovita, toliko trajna, neumrle vrijednosti.

Neke postkoncilske poteškoće

Zastupamo dinamičnu askezu. Ako pod tim izrazom razumijevamo
čovječju suradnju ili ono što on od sebe mora dati u suradnji s mi-
lošću, ne možemo a da ne potpišemo taj izraz i da ne usvojimo što on
sadrži. Krivo bi bilo i pomisliti da je Drugi vat. koncil umanjio vri-
jednost čovječjeg angažiranja u pohvatu valoriziranja kreposti. Napro-
tiv, ali o tome kasnije. Ovdje ćemo istaknuti neku prividnu poteškoću
u naglašavanju potrebe sticanja kreposti kao da bi tu poteškoću pos-
tavlja Drugi vat. koncil. Što ne smatram ispravnim ustvrditi.

Priznajmo da neki katolički pisci rado naglašuju veliko povjerenje
u čovjeka, u njegovu svijest odgovornosti, u njegovo duhovno stvaralaš-
tvo, u njegov duh inicijative itd. To je nekako pomodno, iako nitko
od njih ne niječe prisutnost zla u čovjeku kao baštinu defektne na-
ravi sklone na zlo.

Je li Drugi vat. koncil dao povoda da se stvori taj mentalitet? Jest.
Pavao VI je rekao da je Drugi vat. koncil u pitanju antropologije više
svratio pažnju na ono što je u čovjeku svijetlo, pozitivno, nego na ono
što je tamno, žalosno ili tragično¹¹. I ta nas konstatacija mora učiniti o-

11. Homilija izrečena dne 7. XII 1965, u službenom izdanju 1966, str. 1070.

preznima da ne izvodimo zaključke u prilog optimizma na štetu kršćanskog realizma.

Zanimljivo je da je biskup Fernandez Conde iz Kordove na istom Koncilu nastupio naglašujući kako je od neprocjenjive vrijednosti sticanje moralnih kreposti, onih čovječanskih, ovozemnih, socijalnih, civilnih. Za one koji tu potrebu ne vide ili je zapostavljaju rekao je da »nastupaju u ime nekog utopijskog spiritualizma kao i u ime neke tendencije na angelizam«¹². To znači da je i danas pitanje vrlo aktualno.

Očito je da je Drugi vat. koncil uočio destruktivnu moć grijeha i grešne čovječje tendencije (EM br. 13). A i prije njega je bilo zastranjenja ili pretjeravanja u ovom pitanju. Neki su, naime, naglašavali potrebu sticanja kreposti kao da je to sticanje sebi svrhom (jansenizam) neki su opet tu praksu zapostavljali, a predavali se pasivno kontemplaciji (kvijetizam). Danas je situacija jasnija. Uviđa se da je biti **savršen** isto što i biti **krepostan**, a da je svetost i krepost plod čovječjeg nastojanja i dar Božje milosti (sinergija). Ne može se govoriti o kontemplaciji koja bi zapostavljala vježbanje u krepostima. To vježbanje je kao dispozicija, spremanje terena za pravilnu i solidnu kontemplaciju.

Čini mi se da dijalektiku pitanja možemo svesti na pretjeranosti supernaturalizma i liberalizma (unutar granica kršćanske pedagogije). Vjerujem da je toga bilo i prije. Razlika je u tome što je prije, ili gdje-gdje još i danas, veći naglasak na milosti (izrod toga je u pasivizmu sa strane čovjeka), negdje se više naglašava čovječje angažiranje (izrod u naturalizmu i liberalizmu), ali ono što danas pogdjegdje smućuje jest treća pretjeranost: neangažiranost ili pasivizam i prema milosti i prema kreposti.

a) Supernaturalizam glavnu brigu posvećuje molitvi, razmatranju, sakramentima, sabranosti itd. To su prakse kontemplativnog života. Nitko ne može osporavati vrijednost tim praksama, ali pogibelj pretjeravanja je očita.

Čovjek je i tijelo. Aktivni život ili apostolat traže od njega da se trenira u krepostima kojima saobraća s ljudima. Projicirati čovjeka pretežno u nadzemaljsko, iznadvremensko, nadtjelesno i sl. može degenerirati u zanemarivanje činjenice da je čovjek sastavljen i od tijela. Reklo bi se u Pascalovu žargonu da pretjerano nastojanje da se od čovjeka stvori anđela može svršiti time da se stvori životinju.

Čovjek živi u društvu. Nije ispravno zaboraviti na to da se nitko ne može upisati u »sugrađane svetih i ukućane Božje« (Ef 2, 19-20) ako prije ne bude dostojan građanin ove zemlje, član ljudske zajednice. A takav mora biti ukrašen krepostima. Konstruktor urednije zemlje. Odgajatelj sretnijeg pokoljenja. Kako će svojatati sebi pravo kod Boga tko nije izvršio svoje dužnosti pred čovjekom?

Drugi vat. koncil nije zanemario upozoriti mjerodavne da način života, molitve i rada redovnika usklade s današnjim fizičkim i psihičkim sposobnostima redovnika, ali isto tako i s potrebama apostolata, sa zahtjevima kulture, s društvenim i ekonomskim uvjetima (PC br. 3). To sve traži »otvaranje« prema zahtjevima aktivnog života, prema zahtjevima dinamične askeze.

12. LA LIBRE BELGIQUE od 17. XI 1964, str. 8.

b) Naturalizam prelazi u drugu skrajnost. On gleda u čovjeku pretežno stanovnika ove zemlje, građanina zemaljske države, aktivistu. Sprema ga na različite misije u svijetu, da služi vremenu. Zato ga trenira sportski, intelektualno, možda i etički, ali malo ili ništa ne posvećuje brige čovječjoj projekciji prema nadnaravi.

A ipak »otvorenost« prema nadnaravi mučit će čovjeka dokle god joj se ne pruži zadovoljavajuća hrana. To nas najočitiije uvjerava isti Drugi vat. koncil kada uporno traži da se kontemplativnim institucijama uvijek prizna istaknut položaj u Crkvi (PC br. 7), jer su one »ukras Crkve i izvor nebeskih milosti«. Nikakve mjere obnove i prilagođivanja ne smiju dokinuti »njihovu odvojenost od svijeta i vježbe svojstvene kontemplativnom životu« (isto mj.).

c) U nekim redovničkim i svjetovnim sjemeništima uvodi se treći ekstrem: **pasivni** pravac odgajanja. Odgajatelj dokida nametnutu disciplinu, odgajanci ne usvajaju onu spontanu. Odgajatelj je kao pasivni promatrač, registrator. Od odgajanika se uklanjaju teškoće, omogućuju lagodnosti, blaži svaki napor.

To je neka vrst pedagoškog optimizma. Odgajatelj ima pretjerano pouzdanja u odgajanika. Malo računa na odgajanikove slabe snage u dobru, na njegovu sklonost na zlo. Odgajatelj postaje suviše, a morao bi biti aktivno prisutan u razvoju dogajnika. Zaboravlja očitu nauku Sv. pisma da je odgoj sinonim za strogost ili ozbiljnost u odgajanju¹³. A što je drugo taj pedagoški stav nego teorija negativnog odgoja prenesena na kršćanski teren? I ne može završiti na drugi način nego u nekom liberalizmu i individualizmu, a to znači u suprotnosti s osnovnim načelima kršćanske pedagogije¹⁴.

U svakom slučaju takvi odgajatelji ne shvaćaju ozbiljno svoju službu, a odgajanci ne shvaćaju ozbiljno život, koji se sprema aktivnim angažiranjem u vlastitoj izgradnji. Vježbanjem ili treniranjem u krepostima potrebnim za usklađivanje svoga života i djelovanja sa životom i djelovanjem drugih.

Ne znam kako se ti pasivni odgajatelji mogu pozvati na ljubav prema odgajniku ako mu nisu prisutni savjetom, suživljavanjem, opomenom, ukorom, nagradom, do potrebe kaznom itd. To su više neki najamnici, nesavjesni čuvari povjerenog blaga.

Zahtjevi dana

Potrebu sticanja kreposti otkrivamo u vrijednosti samih kreposti. Značajne su riječi sv. Ivana Hrizostoma: »Neka se nitko ne ufa da će se spasiti osim na temelju milosti i vlastitih kreposti.«¹⁵ Na kršćanskoj ljestvici vrednota ovaj je poredak: suživot s Bogom u slavi, milost, kreposti, vrednote tijela, vanjske vrednote. Krepost je sredstvo u poslu spasenja, vječna sreća njezina je nagrada¹⁶. Njeno je sticanje uvjet da Bog pruži ruku pomoćnicu čovjeku u njegovom radu na poslu spasenja.

13. Kao u bilj. 10, br. 29; 32; 52.

14. Isto mj. br. 5; 36.

15. IN JOAN. pogl. 2, Hom. 20 pri kraju.

16. Sv. Toma III CG pogl. 141; II-II q. 81, art. 6.

Što, dakle, traži dinamična askeza? Da se čovjek pozitivno angažira u sticanju kreposti. To uključuje ovo troje:

1. da ne popušta težnji za užicima, jer užici vuku na mnoge mane; čovjeka čine mekoputnim, mlohavim;

2. da se čovjek pozitivno protivi sklonostima na mane, npr. da obuzda jezik, znatiželju, sklonost piću itd.;

3. da ponavlja iste čine, recimo čine strpljivosti, altruističke ljubavi, pravednog postupanja i sl. Na taj se način stvara habitus kreposti, jer ponavljanjem čina u nervnom se sistemu stvara kao neki automatizam, fiziološka određenost što čovjeka sklanja na isti postupak, koji time postaje ugodan, lagan¹⁷.

Suvišno je i spominjati da se nitko ne rađa svecem ni kreposnim čovjekom. Treba se trenirati, privikavati¹⁸. Neka se ne smatra da je to samo kršćansko stajalište. Sve se zdrave pedagogije u tome slažu. Kršćanska se u tome slaže i s marksističkom¹⁹. Začudo da neki odgajatelji po crkvenim sjemeništima toga ne vide, nego pretvaraju svoju službu u **nominalno** odgajanje, bez aktivne prisutnosti u razvoju odgajnika.

Potrebu sticanja kreposti najjače je naglasio Pavao VI u apostolskom pismu »Summi Dei Verbum« od 4. XI 1963. Nije mogao a da ne naglasi potrebu vježbanja u krepostima kada upravlja svoje riječi odgajanicima u sjemeništu, koji se spremaju da sutra budu odgajatelji Božjega naroda. A kako će biti duhovni vođe naroda ako sami nisu odgojeni?

Drugi vat. koncil ponavlja parolu dana. Treba gajiti i razvijati sve što je kreposno, kulturno i umjetničko (IM br. 9). Nema nade u pravilan nadnaravni odgoj ako odgajanici nisu u stanju ispravno prosuđivati i točno poznavati ljude i događaje današnjice (PC br. 2, d), što se ne postizava preko noći. Potrebno je odgajati tako da odgajanici steknu psihičku i osjećajnu zrelost (isto mj. br. 12). Život treba shvatiti ozbiljno, pa i redovnici neka osjete zakon rada (isto mj. br. 13), a pasivizam nije dobar niti u prostoru poslušnosti (ist. mj. br. 14).

Svećenik treba da se vježba kako će biti otvoren prema problemima današnjice. Saslušati čovjeka današnjice. S njime dijalogizirati (OT br. 19). Odgoj njihove osobnosti bio bi nepotpun (PO br. 17), dijalog bi im s ljudima bio nemoguć (GE br. 1) kada ne bi bili sposobni ispravno prosuđivati ljude i događaje, otkrivati u raznim događajima zakone prirode i volju Božju, cijeniti ljudske vrednote i stvorena dobra kao darove Božje (isto mj. br. 6; 17). Pri svemu tome potrebno je vježbanjem sticati dobrotu, iskrenost, čvrstoću i postojanost duše, brigu za pravednošću, otmjenost i druge kreposti što ih preporuča sv. Pavao Fil 4, 8 (PO br. 3).

17. Sv. Toma, IN ETH. AD NICOMACHUM, br. 336; 337.

18. Kao u bilj. 10, br. 56; 83; 90.

19. U djelu ERP (Enciklopedijski rječnik pedagogije), Zagreb 1963, govori se o navikama (str. 542). U moralnom odgoju usvaja se metoda navikavanja uz poznata sredstva: zahtjev, nadzor, primjer, red, ispravljanje, poticaje, odvikavanje od loših navika (isto mj.) Istina, osobine ili kreposti socijalističkog humanizma razlikuju se od kreposti kršćanskog humanizma po genezi i motivaciji, ali morfološki rečeno nalazimo se na istom terenu. Tražimo čestitost, kulturno ponašanje, principijelnost, samokritičnost, skromnost, samosvladavanje, osjećaj osobnog dostojanstva itd. (str. 499).

Ovaj poziv na samoodgoj, na transformaciju u novog, savršenog, zrelog, kreposnog čovjeka dolazi do izražaja i u konstituciji GS br. 33-46. Radi se o tome da ispravna i puna ovozemaljska djelatnost preobražuje zemlju i osvaja nebo. Kao da Koncil traži od čovjeka da postane silnikom (Mt 11, 12), jer nema protuslovlja između čovječje i kršćanske životne punine. Isti je izvor jednoj i drugoj veličini, bolje rečeno: jednoj i drugoj.

Ima još poteškoća

a) Kada od čovjeka tražimo da se vježba u spomenutim krepostima, da uvodi red u sebe i u svoju djelatnost kao i u odnose prema ljudima ili da se angažira u ovozemnim poslovanjima, najprije nam stoje na putu oni koji **niječu** da **ovozemna djelatnost** ili angažiranje u egzistencijalnim potrebama **posjeduju svoju zakonitost**. Oni nam time uklanjaju tlo ispod nogu.

Čitamo recimo, ovu rečenicu: »Moralni naravni red ne opstoji, opstoji samo nadnaravni moralni red«²⁰. A ipak svima je poznato da golema većina čovječanstva uopće ne pozna taj nadnaravni red. Recimo da katolika ima 18%, pitamo se: koliko se katolika u svom životu i djelovanju ravna prema načelima nadnaravnog reda? Po kojem j moralnom redu ravna »mare mangum« čovječanstva? Zar je nemoguće naći pravog, istinskog čovjeka izvan kršćanskog okvira?

Prema tome taj pretjerani supernaturalizam ne računa na realno stanje. On nekako potiče da se pobjegne u oblake transcendencije, a zaboravi da treba ispuniti svoju zadaću u vremenu i prostoru. Istina je, i u tome je opravdana navedena tvrdnja da konačno sve ima svoj epilog u nadnaravi, ali uvijek se traži punina naravnog reda da se nadnaravni pravilno uklopi u naravni, odnosno ovaj u njega. Ljudi koji ne poznaju zahtjeve nadnaravnog reda bit će suđeni prema vršenju propisa naravnog reda morala (Rim 1, 18 sl; 2, 5 sl).

b) Ovaj se pretjerani **supernaturalizam** pojavljuje ponekad u **propovijedanju**, u **literaturi**. Kao da je za kršćanina ideal samo u tome da se u rezignaciji preda u ruke Providnosti, odbaci povjerenje u sebe i u svoje snage. Mnogima prija Kempenčev stil kao Chopin pubertetliji. Ne znam tko može pročitati 54. glavu Kempenca o različitim pokretima naravi i milosti a uz to ostati optimistički raspoložen prema naravnim snagama i naravnim pokretima. A ipak nije u čovjeku sve zlo, niti vrijedno osuge. Ima još plemenitih sjemenki i pozitivnih snaga, jer katolička je nauka da narav nije posve uništena niti pokvarena u svojoj biti.

c) Potrebna je neka preorijentacija u nazoru na čovječju sposobnost u okviru kršćanske pedagogije. Kao djeca naučili smo u katekizmu da smo na svijetu zato da Boga poznamo, ljubimo i tako da se spasimo. Tim smo riječima upućeni da se prebacujemo u transcendenciju, u prostor bogobličnog djelovanja u ozračju vjere-ufanja-ljubavi. A gdje su druge, socijalne kreposti o kojima smo govorili maloprije?

Smatram da taj odgovor treba popuniti idejom Pija XI u enciklici QA br. 119 (Denz 3743). Čovjek je smješten na ovu zemlju da živi u društvu i podvrgnut vlasti uređenoj od Boga u svrhu da sve svoje spo-

20. H. Peeters, MANUALE THEOL. MORALIS, Rim 1961, sv. I, str. 1-2.

sobnosti potpuno preobrazi i razvije na slavu i diku svoga Stvoritelja te da vjerno vršeci dužnosti svoga zvanja postigne **zajedno vremenitu i vječnu sreću**.

Prošlo je vrijeme kada se moglo odobravati Molinosove tvrdnje o nečistoći ovozemnog poslovanja (Denz 2230), ili da je čovjek pozvan da napusti svako vježbanje u krepostima (Denz 2231). Crkva je takva mišljenja osudila i naglasila da je naravna djelatnost zahtjev čovječje punine (Denz 2204), te da se nebo ne može osvojiti bez napora. Treba se boriti protiv zlih sklonosti (Denz 2238-40), i Bog nas neće spasiti bez nas (Denz 3817). Prema tome, ovozemna angažiranost nije neki nečisti tabu, ona je zahtjev dana, kako će naglasiti Ivan XXIII u značajnoj enciklici MetM br. 254 sl.

d) Istinska poteškoća ostaje uvijek ista. **Kako pomiriti narav s nadnaravi?** Istina, uviđamo da između razuma i vjere, između naravnih osjećaja i svete ljubavi ne opstoje unutarnje suprotnosti, nego samo one prividne, perifernjske, ali za konkretno njihovo harmoniziranje traži se duboka i svestrana čovječja angažiranost.

Pisci duhovnog života na razne načine izražavaju tu misao. Recimo da čovjek može sve svoje djelovanje ponadnaraviti življenjem i djelovanjem u nazočnosti Božjoj²¹, time vježbanje u krepostima prima svoju trajnu motivaciju, nadnaravno osmišljenje. I to je istina, ali problem će uvijek biti u čovječjem angažiranju, tj. koliko će on sam **uložiti truda** da to provede u djelo.

Tako mi se čini da mnoga nastojanja izmirenja zahtjeva naravi i nadnaravi ne računaju dovoljno na tu istinu. To izmirenje spada na misterij prakse. A taj se misterij ne rješava pozivom na umne kategorije, potreban je korelat kreposti. Drugim riječima: izmirenje naravi i nadnaravi u čovjeku spada na čovječje nastojanje oko ujedinjavanja svekolike djelatnosti u jedinstvo svijesti pod vodstvom milosti.

Uzmimo jedan primjer. Sveta ljubav integrira sve vrste ljubavi, sve ljubavne nijanse osim grešne. Kako u vjeri funkcionira naravni razum prenesen na viši stupanj, slično u svetoj ljubavi funkcioniraju svi pokreti težnja, sve nijanse intimnosti ako se ne radi o grešnim pokretima. U braku će i venerična ljubav biti integrirana u svetu ljubav. Prema tome, trajna čovječja prisutnost i budnost pretvaraju sve u nadnaravno vrijedna djela i rješavaju misterij pomirbe između naravi i nadnaravi.

Povjerenje u narav

Tu bi se odmah na početku moglo postaviti kao načelo da ta narav mora predstavljati uzvišenu vrijednost, jer, da to ne predstavlja, Logos je ne bi bio uzeo u jedinstvo svoje hipostaze. I pojedini njeni elementi predstavljaju posebne vrijednosti. Tako spoznajne, afektivne, volitivne snage predstavljaju pokretače za djelovanje kakvo se moglo opaziti u Kristu. Teandrijsko djelovanje nije uništilo niže djelovanje, dapače sve se može svesti na jedinstvo osobe u Logosu.

Sv. Toma je jedan od onih koji su kršćanskoj misli pružili najznačajniju pomoć u ovom pitanju. »Milost ne ruši naravi, ona je usavr-

21. Ž. Bezić, KRŠĆANSKO SAVRŠENSTVO, Split 1968, str. 212 sl.

šava«²². Tako će vjera usavršiti naravnu spoznaju, sveta ljubav će usavršiti naravnu ljubav. Napisala su se brda knjiga u kojima se iznosi kako čovjek u vjeri prethodno, poratno i slijedno umuje, upotrebljava mehanizam naravne procedure u poimanju, zaključivanju itd.

Manje se je napisalo o tome kako naravni pokreti težnja i ljubavi služe svetoj ljubavi. Milost usavršava i afektivnu djelatnost. Svi tonovi ljubavi, sva dinamika nade, sve vibracije želja, sve napetosti, svi užici mogu i moraju poslužiti funkcioniranju svetog ufanja i svete ljubavi. Jest, nedovoljno se to područje obradilo. I teško je da se ono biološko u čovjeku ucijepi u noosferu, u milosni organizam, u sakramentalni prostor. A ipak, to mora biti.

Ako od čovjeka tražimo da se angažira u sticanju kreposti, znači da imamo povjerenja u njegove naravne snage spoznaje i ljubavi. Moramo biti čvrsto uvjereni da i poslije iskonskog grijeha u čovjeku ostaje naravna sklonost na dobro, na moralno djelovanje (Denz 2624). Čovjek posjeduje neke osjećaje po svojoj naravi vrijedne pohvale. Možemo govoriti o naravnoj ljubavi (Denz 1936-7), poštenoj naravnoj ljubavi. Može se u pravom smislu opsluživati zakon i bez nadnaravne ljubavi. (Denz 1916), kako ga opslužuju pogani (Denz 1922), filozofi (Denz 1925). Ti ostaci dobra u čovjeku služe kao znakovi raspoznavanja slike Božje koja nije iščezla, iako je potamnijela (Denz 2624). Zbog toga je rečeno gore da je čudno tvrditi da ne opstoji naravni red morala dok se mora tvrditi da opstoje naravne snage moralnog djelovanja.

Kod nekih pomodnih teoloških pisaca ima mnogo zbrke između naravi i nadnaravi. Ti pisci na razne načine nastoje umanjiti težinu osude Baieovih rečenica (Denz 1901 sl). Kada recimo, B. Häring piše da naravne kreposti nisu prave kreposti, očito brka pojam »prave« s pojmom »potpune«. A nije isto o nekome reći da je »pravi« čovjek i da je »potpun« čovjek. Svaki je čovjek pravi čovjek, ali ne slijedi da je potpun čovjek, jer može biti fizički invalid. Naravna krepost je prava krepost, iako nije potpuna. Nedostaje joj nadnaravno usmjerenje²³.

Svjesni smo svi da čovjek nije u stanju svojim snagama vršiti savršeno ili potpuno kreposna djela, da ne može u cijelosti opsluživati naravni moralni red, ali čovjek može i bez milosti stvarati pojedina kreposna djela. Čovjek se rađa s nekom sklonošću na krepost, i preko tih dobrih djela nekako je upravljen prema punom životnom cilju²⁴. Doista, ta upravljivost je više neka prijemljivost, ali je ipak sjeme velikih, božanskih djela što struje u život vječni (Iv 4, 14).

Koristi sticanja kreposti

Kreposti se ne stiču bez znoja. Govori se o sv. Franji Saleškom da je sticao blagost oko dvadeset godina, a sv. Karlo Boromejski da je imao dugo godina neprilika u sticanju poniznosti. Voda padajući dube kamen. Ponavljanjem čina otpora protiv zlih sklonosti i pozitivnih čina u sticanju kreposti stvara se navika, druga narav. Može se reći da se stvara novo stvorenje.

22. Sv. Toma, I P, q. 1, art. 8 ad 2.

23. B. Häring, LA LOI DU CHRIST, I, str. 277.

24. Sv. Toma, II-II, q. 23, art. 7.

a) I nadnaravne, ulivene kreposti **funkcioniraju po mehanizmu stečenih kreposti**. Ako u vjeri razum neispravno postupa, ako faze i dinamizam ufanja trpe defekte, ako ljubav prema sebi i bližnjemu nije uravnotežena, izvjesno je da niti božanske kreposti vjere-ufanja-ljubavi neće pravilno funkcionirati.

Sjetimo se, recimo, bračnih drugova. Vjernici su, ali jedan je od njih slaba karaktera, slabo se snalazi u oluji zavodljivosti. Znači da je nadnarav na slabom temelju, i zgrada vjernosti može lako pasti.

Možda je ovaj razlog u prilog sticanja kreposti najuvjerljivije predložen u jednom romanu G. Greena (Moć i slava). Radi se o nekom svećeniku alkoholičaru (»whisky-priest«). Ponizan je. Strpljiv. Spreman na žrtve. Ipak? U jednoj je kreposti potpun slabić. Pretjerano pije. Radi se o defektnoj konstituciji. Nije u stanju svladati otpor naravi. Zbog toga njegova osobnost nije solidno ni harmonički izgrađena. Nema pravog temelja.

b) Kršćanski realizam ne odstupa od uvjerenja da svaki čovjek nosi u sebi sjemenke zla. Pojedinci osim toga posjeduju osobito naglašene sklonosti na neke mane. Uz imanentnu sklonost na zlo nalazi se i slabost pred heterogenim faktorima zla izvana.

Kako ćemo paralizirati negativno djelovanje tih sjemenki zla? Šipku svinjujemo na jednu stranu, time je odvrćamo od nagiba na protivnu stranu. Ako sjetilnu sferu privikavamo na umjerenost, umanjujemo njenu sklonost na neumjerenost. Škrtač se najuspješnije lijeći darežljivošću. Postupaj protivno onomu na što osjećaš sklonost ili na što si navikao. I to je najefikasnije sredstvo sticanja kreposti.

U dinamičnoj askezi sticanje kreposti ovdje vrši ulogu negativne naravi, odvikavanja. To je genetički prvi zadatak kreposnog odgoja. Kao što je u vojnoj strategiji potrebno prethodno uništiti protivnički ratni potencijal i pri svakom napredovanju ukloniti zapreke napredovanja, tako je u sticanju savršenstva potrebno najprije **ukloniti zapreke, odvikavati se od zla**, a to se postizava vježbanjem u krepostima protivnim stečenim manama.

Ovaj postupak nosi na sebi pečat nečega tragičnog. Potrebna je mjera. I stari su govorili da ima slabića koji se mogu jedino postepeno odvikavati od zla. Voljno jaki duhovi mogu to polučiti odlučnije, brže. U svakom slučaju neposredno sredstvo sticanja kreposti jest ponavljanje njenih čina, realizacija njenog ideala. Da li će se to postizavati naglo ili brzo ili vrlo taktički i sporo — to ovisi o pojedincu, o njegovoj konstituciji.

c) Ni sjemenke dobra ili sklonosti na kreposti **ne mogu se pravilno razvijati bez stvaranja kreposnih navika**. To je vježbanje kao neki podražaj koji omogućuje da te sklonosti brzo rastu. Sjeti se kako je vlaga, sunce i toplina potrebna da sjeme proklije te da se razvije i uzraste u stablo.

Skлонosti na dobro ili, kako su stari govorili, »semina virtutum« jesu kao talent (Mt 25, 25). A talent treba iskoristiti. Oploditi ga. A toga nema bez vježbanja, bez angažiranosti. Treba se povoditi za primjerom, slijediti savjete, prigrliti disciplinu, ponavljati ovaj ili onaj čin kreposti itd.

d) Odgoj ide za stvaranjem **čvrstoće u dobru**. Navika je kao neki automatizam. Mada je taj izraz prejak, činjenica je da stečena navika

prelazi u lakoću i brzinu funkcioniranja. Nervni impulsi odvijaju se slobodno i brzo.

Najpogibelniji bi bio pasivni stav u tom pothvatu. Ivan XXIII konstatira da velik broj svećeničkih otpada duguje svoju katastrofu nedovoljnoj kontroli, slabom prisustvu čovjeka samome sebi²⁵. Tu se mora pozitivno nastupati, boriti se protiv »struje«, usmjeravati pozitivne faktore dobra.

e) Konačno recimo i to da sticanje kreposti stvara podesno tlo da se **razvije** i nadnaravni život. Čovjek je pozvan da stvara čovjekolične kreposti da bogoolične ili božanstvene kreposti uzmognu doživljavati svoj rascvat.

Zašto? Čovječje je nastojanje kao neki »izazov« nadnaravnim darovima da se izliju u većoj mjeri, jer oni su darovi milosti, njena pratnja. Ti će se darovi pravilnije ucijepiti, brže razviti, jače afirmirati.

U to ćemo se uvjeriti ako promislimo da samo onaj čin vjere-ufanjaljubavi uvjetuje njihov rast koji je intenzivniji nego je bio prošli čin. A kako će to biti? Čovječjim nastojanjem. Onomu koji daje od sebe što je do njega Bog ne uskraćuje milosti. Bez tog nastojanja sa strane čovjeka Božji bi darovi bili kao nešto nametnuto, nasilno.

Maksimum naravnih snaga

To je zahtjev nekog maksimalnog humanizma. Vježbati se u krepostima na svim područjima. I tehnički je rad područje vrijedno maksimalnog angažiranja, jer i on predstavlja vrednotu stvorenu od Boga za čovječje dobro.

Još više. Upravo vjernici su pozvani da postanu stručnjaci u odgovarajućim strukama. Da nastoje dati od sebe sve, jer napredak u bogooličnim krepostima nije protivan napretku u naravnim krepostima²⁶. Kulturni interesi i planovi kraljevstva Božjega na zemlji traže da vjernici ulože svoj maksimum snaga u tehničkom, produktivnom, sindikalnom, osiguracionom i drugim poslovanjima. Tada će i današnji svijet biti više prožet načelima pravde, čovječnosti i evanđeoske nauke.

Za pravilan odgoj u našim sjemeništima potrebno je više voditi računa o pozitivnom nastojanju pojedinca oko sticanja kreposti. Ponovno moraju uzeti svoje mjesto sve one općepriznate metode u tom pravcu kao što su: disciplina, red, ukori, poticaji itd. U jednu riječ: privikavanje na dobro i odvikavanje od zla.

Nema straha da ćemo preći u naturalizam. Istina, narav i nadnarav se razlikuju, ali narav nosi u sebi prijemljivost nadnaravnih darova, a svako je naravno kreposno djelo kao neki početak ili neko usmjerenje prema nadnaravi. Dakako, konkretno usmjerenje prima od Boga, jer on je djelatelj nadnaravne usmjerenosti. Konačno, u čovjeku je i neka želja ili težnja da se sa svim svojim tendencijama razvije do maksimuma. To je impuls rasta, razvoja i potpunog savršenstva.

Gdje svršava ovaj napor agonijske naravi? Agonijske askeze? Tu je Bog trajno prisutan svojom naukom evanđelja i crkvenog učiteljstva.

25. Usp. BOG. SMOTRA 1966, str. 97.

26. Ivan XXIII u enc. MetM br. 241; u enc. PinT br. 147.

Tu je Božji zakon. Tu je spremnost milosti. Tu su, dakle, trajni »podražaji« ili neki »izazovi« eventualnoj čovječjoj pospanosti.

Zaključak je očit. Agonijska askeza svršava s čovječjim životom na zemlji. Od presudne je važnosti da se mlađe doba života iskoristi za sticanje kreposti, jer je reaktivnost brža, a subjekt još nije »obrastao« korovom loših navika. U mlađim godinama čovjek je nosilac vitalnijih impulsa. Odvažniji je. To je jedan od razloga zbog kojih u sjemeništima mora zavladata dinamična askeza, ali **askeza** ili **vježbanje**. Svaka je pasivnost protivna pravom pojmu odgajanja, protivna je dosljednoj ljubavi odgajatelja prema odgajanicima. A gdje nema aktivne ljubavi, tu se ne radi o odgajatelju, nego o najamniku.

SUMMARIUM

Cum de virtutibus agere idem sit ac de perfectione agere, in technica quam dicunt civilisatione »animam infundere« in hodierni hominis maximas praeoccupationes hoc infert. Et sane decursu historiae de virtutibus non una nata est exaggeratio v. gr. illa quietismi. Supernaturalismus, naturalismus ac passivismus paedagogicus tres dic potiores in hac quaestione errores. In vires naturae humanae, semper gratia divina innixi, confidere debemus. Cum nec supernaturalium virtutum exercitium sine mechanismo naturalium functionem suam exercent, acquisitionis virtutum summum momentum exurgit. Sic exercitium virtutum semina mali cohibet, initia boni excitat, firmat, habitum generat, disponit ad supernaturalium virtutum evolutionem, unde ad summum humanismum confert. Sic in educatione acquisitionis habituum insistendum ut totum aedificium spirituale firmitatem obtineat.